

Georg Kühlewind Alapítvány

Hatvannyolcadik hírlevél

Alapítványunk 68. hírlevelében mielőtt folytatnánk **Georg Kühlewind *Dallam és csend*** című könyvének közlését, három rövid történetet ajánlok figyelmükbe. A történetek írója **Massimo Scaligero (1906-1980)**. Ezek a történetek ***Il sorriso degli dei*** (Az istenek mosolya) című könyvben jelentek meg 1987-ben. A könyv kiadója a Tilopa Kiadó, szerkesztője Enzo Erra. A könyvben Scaligero rövid cikkei olvashatók, ezekből válogattunk. A magyar fordítás **Barta Tamás** munkája, a fordítást **Biczó Giovanni** ellenőrizte. A három írás magyarul itt jelenik meg először a **Jáspis Kiadó** engedélyével, mely a Scaligero-művek kiadásának magyarországi megbízottja. Köszönjük hozzájárulásukat a történetek közzétételéhez.

Fenyő Ervin

*

Massimo Scaligero

A saját magunkkal játszott partiról

Már több írás született a sakk pszichológiájáról, de olyan még nem, amely nyomán az ember úgy vélné, hogy eljutna a sakkjáték végső értelméhez.

Az értelmezés gyakran nem egyenlő a témában való elmélyedéssel.

Mikor Thomas Kuflert, a neves sakkozót egy baráti játszmaiban legyőzte menyasszonya, aki épphogy csak kezdő játékos volt, néhány pszichológus tréfásan felvetette a szerelem és a magunk elvesztésére vagy feláldozására irányuló homályos vágy közötti kapcsolatot.

Mintha igaz lenne a régi mondás: „szerencsés a játékban, balszerencsés a szerelemben.”

Talán mindaz, amit a pszichológia ma felfedez, már mind benne van a régi mondásokban. De az itt idézett mondás jelentése aligha vonatkozhat a sakra, mert ebben a játékban nem a szerencsén múlik a parti, hanem az akarat mozgósításán és a tudatos képzetalkotás képességén.

Valójában szerelemből sakkozunk, még ha nem is tudunk erről. Mert a sakkhöz az szükséges, hogy személyes határainkon túljussunk egy átfogó érdeknélküliség zónájába. Itt a győzelem művészete a legnagyobb érdeknélküliség.

Az érdeklődés teljesen kielezett a parti során: az elme annyira odaadja magát, hogy nem tud másra figyelni. Kicsit kiszabadulunk saját egoizmusunkból. Ezért autentikusak leszünk, azaz emberek, még ha egy rövid pillanatra is.

Ezenkívül el kell mondanunk, hogy nem az ellenfél ellen játszunk. Nincs ellenfél, akit legyőzzünk, mert a másik játékos lépései azok, amelyeket mi lépnénk, ha a helyében lennénk. És mindenki azokat lépi, amiket saját intelligenciája és koncentrációs képessége lehetővé tesz – ám az ellenfél lépéseire reagálva.

Ezért hát a sakkban csak egyetlen ellenfél ellen küzdünk: önmagunk ellen. Ezért a játék mélyen magával ragad minket.

És ez olyannyira igaz, hogy egy jó játékos képes saját magával is játszani, amelybe aztán belefeledkezik, és egészen a győzelemig játssza.

Azért győz, mert nem kötődik egyik játékoshoz sem: nagyfokú személytelenséget ér el. Ugyanazt, amelyet néhány aszkéta, vagy jógi, vagy zen szerzetes a meditáció révén tud elérni.

Alapjában véve ez az egész történet, amit életnek nevezünk – ezt szarkazmus nélkül állítjuk – sakkjátszma önmagunk ellen. Csak vegyük észre. Ez akár hasznos kulcsnak is bizonyulhat.

Annak észrevételéről van szó, hogy ebben az egyedülálló sakkpartiban csak egyetlen ellenfelünk van: mi magunk. Ami azt jelenti, nincs ellenfelünk, mert a sakkozó, aki saját magával játszik, nem foglal pártot egyik fél mellett sem.

Ezért végül győz. Mert a partiban az a része veszít, amelyiket sikerült legyőznie. Tehát győz, akkor is, ha győz, és akkor is, ha veszít. És valójában ez az ember története.

A valódi sakkozó tudja, hogy akkor jut el képessége csúcsára, ha játék közben nem az ellenfelet, hanem önmagát akarja legyőzni. Az ő partija a saját maga elleni parti.

És tudja, hogy gyengesége a másik legyőzésére irányuló feszültség: e feszültségtől megszabadulva nyugodt és uralkodik magán. Nem akar legyőzni senkit, csak szeretné jól lejátszani a partiját. Ezért nyer.

Vannak olyan sakkozók, akik a legszutilisebb játékkal pihenik ki magukat: a játékra figyelve elérik a nyugodt fesztelenséget, erőlködés nélkül: erőfeszítésük csak a gondolkodás és a képzelet mozgása, az agyhoz kötött gondolkodástól szabadon. Ez a mozgás maga a frissesség és pihenés: egy kimeríthetetlen belső forrásból történő másfajta merítés.

A sakk művészete a magunkban nyugvás művészete, vagyis abban az alapan, amely soha nem szűnik megújítani az erőt. Nem a győzelem művészete, hanem a játéké.

Aki képes egyedül lejátszani egy partit, hol az egyik, hol a másik játékos nézőpontjából, lényegében nem tartozik egyik oldalhoz sem. Független önmagától.

Ám ez a valódi játékos lelkiállapota, ha belemerül egy partiba. Nem ismer ellenfelet, mert az ellenfél lépései az ő lépései: amelyekre szüksége van ahhoz, hogy játszhasson.

Úgy is lehetne mondani, hogy egyetlen koncentráció mozgatja a partit, amely azonban az egyik játékos és a másik játékos nézőpontján keresztül kidolgozott győzelem révén valósul meg.

Ezért nincs értelme annak, hogy bárki is elveszti a sakkjátszmát. Nincs, aki veszítsen, mert a vesztes hozzájárult a játszma létrejöttéhez, azaz a győztes győzelméhez.

Nem azért sakkozunk, hogy győzzünk, hanem azért, hogy valaki megnyerje a játszmát: mindegy, hogy én vagyok-e a győztes, vagy az ellenfelem. A sakkban az is nyer, aki veszít, mert vesztese nélkül nem győzhetne a másik. Ez a gondolatmenet csak a sakkra érvényes, és

más játékokra vagy küzdelmekre nem, mert kizárólag a sakk folyik teljes mértékben az emberi elme ellenőrzési szféráján belül, és olyan figurák közvetítése révén, melyek szimbolikáját nem lehet folyton megkérdőjelezni, mivel jelentésük maga a játék.

Ezért tévedés azt gondolni, hogy aki sakkozik, az megkerüli az életet. Ha valaki jó játékos, akkor azért kerüli meg, hogy jobban megfigyelhesse és megérthesse. Azért különül el, hogy megtalálja magát. Egy kicsit szabadabbá válva magától szabadabb lesz akkor is, ha a világnak szenteli magát, és ezért hasznosabbá is válik.

Ezért mondtuk, hogy lényegében szeretetből sakkozunk, amennyiben segít túljutnunk saját nézőpontunkon. A saját nézőpont mindig azé, aki veszít: el kell veszíteni, hogy megismerjük. Ismerni kell, hogy győzzünk: anélkül, hogy törődnénk a győzelemmel.

*

Az ember, aki átváltozott másvalakivé

Nehéz elképzelni Boemondo Krùpeza zavarát, mikor egy reggel, útban az irodába, egyszer csak felmerült benne a kétség, hogy ő lépett-e ki a házból vagy valaki más. „Ellenőriznem kell – gondolta magában –, hogy valóban én vagyok-e az. Honnan tudhatnám, hogy nem otthon borotválkozom-e még? Az baj lenne, mert mindjárt kilenc óra...”

Elhatározta, hogy hazamegy, hogy ellenőrizze a személyazonosságát. Nem tudta, hogyan, de biztos volt benne, hogy odahaza tisztázni fogja a félreértést. Egyszer csak észrevett valakit, akit ismert: egy megnyerő, melankolikus, ám néha agresszív arcú lányt.

– Most meglátjuk – gondolta Boemondo –, ha köszön, azt jelenti, hogy én vagyok az. Ha nem köszön, azt jelenti, hogy azonnal meg kell bizonyosodnom róla, hogy más vagyok-e, és arról, hogy akkor valójában én magam hová tűntem. Tessék, már rám is néz. Persze lehet, hogy nem ismer fel, még ha én tényleg én vagyok, Boemondo Krùpeza, Eleuterio és Maddalena Sinfarosa fia. Még sosem fogott el ehhez hasonló kétség. Biztos vagyok benne, hogy mindenkivel megesik, hogy néhány pillanatra nem önmaga, hanem valaki más – mindenesetre senki sem veszi észre. Mindenki azt hiszi, hogy saját maga, pedig valaki más. Ha rájönne, hogy valaki más, akkor kezdene valójában saját maga lenni. Akkor vagyunk saját magunk, ha észrevesszük, hogy nem vagyunk azok. Ez az! Ha észreveszem, hogy nem magam vagyok, hanem valaki más, akkor kezdek magam lenni. Hiszen ki más venné észre, hogy valaki nem saját maga, ha nem ő maga? Most észreveszem, hogy én nem én vagyok, hanem valaki más – ezért saját magam vagyok.

Ebben a pillanatban a leány átható tekintettel rá nézve megérintette. A nő szerette őt, ki tudja, mióta. Megállt előtte, és kézen fogta.

– Vártalak. Már egy ideje várlak.

A férfi gondolta ugyan, hogy várja, de azt nem tudta, hogy várják, és íme, a nő mégis azt mondta neki, hogy várta. Holott ő épp az irodájába tartott, és csak azért fordult vissza, mert elfogta a kétség, hogy hátha valaki más.

Kezdte tényleg azt hinni, hogy valaki mássá vált, mert ezt a leányt, akinek tekintete annyira tele volt mennyei és világi dolgokkal, alig ismerte. Marinának hívták.

Mindössze köszönni szoktak egymásnak, ha találkoztak, még ha kedvesen is. Közel laktak egymáshoz.

De mégis, hogyan lehet, hogy a nő várta őt, sőt mondhatni találkája volt vele? Hogyan lehetséges, hogy szerette őt? Tehát mégiscsak mássá vált. Végre bizonyosan kijelenthette, hogy másvalaki, nem az, akinek eddig ismerte magát, hanem olyasvalaki, aki bár nagyon közel állt hozzá, mindenestre más volt, mint Boemondo.

– Ne haragudj, hogy megvárattalak, Marina... de tényleg rám vártál?

– Mégis mit gondolsz, kire vártam? Már negyedórája várlak.

– Épp engem?

– Épp téged, Gherardo. Milyen furcsa vagy ma.

Boemondo összerendezte. Szóval Marina várta őt, Marina ismerte őt, szinte bizonyosan szerette őt, ám nem Boemondóként, hanem Gherardóként. A feladat most az volt, hogy kiderítse, végül is mi lett Boemondóval.

Karon fogta Marinát: ruganyos volt, tele rózsailattal, bájjal és fiatalsággal: szép volt, és bizalommal karolt a férfiba. Talán ő, Boemondo szerette is Marinát: ebben a pillanatban úgy érezte, hogy szereti, hogy titokban mindig is szerette. Milyen kellemes és új volt mindez!

– Mondd, Marina, találkoztál mostanában Boemondóval?

– Boemondóval? Az ki? Az a fickó a szemközti ház második emeletéről?

– Igen. Láttad mostanában?

– Miért kérded, talán féltékeny vagy? Kicsit hasonlít rád, de biztosan nem olyan, mint te. Szegény, úgy tudom, hogy tegnap este bevitték egy klinikára, mert megmagyarázhatatlan letargiába esett. Minden módszerrel próbálták felrázni, de hiába. Bizonyára álomkóros. De ne legyél rá féltékeny, épphogy csak köszönőviszonyban vagyok vele.

– De nem is találod rokonszenvesnek?

– Nézd, Gherardo, ez a Boemondo csak annyira szimpatikus, amennyire rád hasonlít. Néha, pár pillanatra olyannak tűnik, mint te...

– Vagy én tűnök olyannak, mint ő?

– Nem. Néha megpillantom őt, mikor szembejön az utcán – messziről olyannak tűnik, mint te. Ekkor behunyom a szemem, és arra gondolok: itt jön Gherardo, és szeretlek, mintha csak veled találkoztam volna. Aztán hirtelen megint kinyitom a szemem. Ő közben közelebb ért, köszönök neki, ő visszaköszön, és ennyi.

– Kicsit homályos ez az egész.

– Hogyhogy homályos? Talán féltékeny vagy? Valakire, aki hasonlít rád, egy árnyékra, vagy saját magadra?

– Drága Marinám, nem vagyok féltékeny. Csak arra gondolok, hogy talán tudtodon kívül beleszerettél Boemondóba, és engem azért szeretsz, mert hasonlítok rá.

– Ne, ne keverjük össze a dolgokat, kedvesem, téged szeretlek és kész. Persze, ha találkozom valakivel, aki hasonlít rád, úgy öltözik, mint te, úgy beszél, mint te, úgy cirógat, mint te, az nem lehet más, csakis te lehetsz. De milyen furcsa beszélgetés ez! Szeretlek, minden hasonlóságon túl. Nekem csak te vagy a fontos, összetéveszthetetlen vagy. Mi az, hogy Boemondo, vagy Gherardo vagy Fulvio? Ezek csak nevek. Talán egy nevet szeretek? Nem, hanem téged, akár Gherardónak hívnak, akár Boemondónak, akár Fulviónak. Mit számít?

– De biztos vagy benne, hogy én vagyok Gherardo?

Marina felnevetett, majd puszit nyomott a férfi arcára. Látszott, hogy jól szórakozik.

– Tudtam, hogy valami hasonló kibúvót fogsz találni, drágám. De amint látod, ezt a felvetést már megcáfoltam. Igen, hívhatnának téged Boemondónak, és nem Gherardónak vagy Fulviónak. De engem nem a nevek érdekelnek, hanem te. Mindig téged kerestelek, mert tudom, hogy ami kitölti a lelket, az nem lehet a hétköznapi elégedettség, amit egy értékes tárgy, egy szimpátia, az élvezet vagy a siker ébresztenek, hanem olyasvalami, ami ezeken túl van: mondanám, hogy az álmok világában, ha nem félnék, hogy romantikusnak tűnök. De kétségtelenül egy olyan bizonyosság világában, ami nem a dolgok jelentéséből származik, vagy a nevekből vagy a fogalmakból, hanem abból, hogy lélekkel mozgunk bennük, mert ismerjük annak határait, ami hétköznapi vagy megszokott. Figyelj, Boemondo...

– De hát Gherardo vagyok...

– Szeretnél ő lenni, drágám, mert az a Gherardo akarsz lenni, akinek szerelmet vallottam, és akiben szerelmet ébreszték, vagy féltékenységet, mikor Boemondóról beszélek. De csupán ezért akarsz ő lenni, ezért nem ő vagy. Nem lehetsz Gherardo, mert arra a képre reagálsz, amit én festek le neked Boemondóról, vagyis egy névvel azonosítod magad, és nem értékeled a lényt, aki vagy, sőt akinek lenned kéne, mint Gherardo. Ezért Boemondo vagy.

– De akkor Gherardóval csalsz meg...

– Szerelmem, ne keverd össze a dolgokat: senki se lehet olyan biztos a szerelmemben, mint te, ahogy már mondtam. Egyetlen lényt szeretek, akit Boemondónak hívnak, és az te vagy. Azért, hogy ne azonosítsd magad túlságosan egy névvel, hanem elsősorban az a lény legyél, akit szeretek, megkértem az angyalomat, hogy legalább egy órára felejtse el, hogy Boemondo vagy.

– De hát Gherardo...

– Az meg kicsoda? Sose láttam őt.

– De ha én vagyok Gherardo!

– Sajnálom, kedvesem: de akkor megcsallak Boemondóval, mert Boemondo te vagy, aki elfelejti, hogy ő saját maga, hogy Gherardónak érezze magát, akihez csak nominalisztikusan fordulok a Gherardo névvel.

– Figyelj, Marina...

– Lehet, hogy nem is vagyok Marina...

– Igen, de te vagy az, aki itt áll előttem, aki ilyen szép és érthetetlen. Itt állsz előttem, nem igaz?

– Persze, ahogy te is előttem, Boemondo.

- Nem számít, hogy Boemondo vagyok-e.
- Ahogy nekem se számít, hogy Marina vagyok-e. Az számít, hogy én veled vagyok, ennyi elég is.
- Nekem is, én veled, és ennyi elég.
- Köszönöm, Boemondo.
- Köszönöm, Marina. Most már nem megyek be az irodába. Ma délelőtt tovább szeretnék beszélgetni veled egy vidéki úton. Közben gyönyörködünk a fákból és virágokban.

Így távolodott el kézen fogva Gherardo és Daniela. Egy közeli ajtón kilépett Boemondo és Marina, akik titokban végig nézték az egész jelenetet. És követték a párt, ők is gyengéden kézen fogva. Nagyon meg szerettek volna ismerkedni Gherardóval és Danielával, hogy megismerjék találkozásuk titkát.

*

A szórakozottság művészete

A minap történt, hogy a Tudományos Enciklopédia – egy tekintélyes súlyú mű, amelynek épp új kiadását készítik az Egyesült Államokban – igazgatósa elküldte Anthony Sparks professzornak, a patológia tudósának egy, a szakterületéhez kapcsolódó és az enciklopédia első kiadásában már megjelent szócikk szövegét, hogy amennyiben szükséges, módosítsa azt. A cikket a professzor azzal a nyers megjegyzéssel küldte vissza az Enciklopédiának, hogy „nagyon zavaros és tele van hibával”. Az Enciklopédia igazgatója, akiben felébredt a kíváncsiság, hogy vajon ki írta a nevezetes szócikk eredetijét, utána nézetett saját kéziratárúkjában, és meglepődve konstataálta, hogy ugyanaz a doktor Sparks írta, aki most ilyen lesújtó bírálattal illette.

A történet elterjedt a különböző egyetemi berkekben, végül tréfás anekdota lett belőle. Valaki mindenesetre megjegyezte, hogy bár a történetek egyrészt Sparks professzor jelentékeny felejtőképességére utalnak, másrészt azonban olyan tudományos és mentális fejlődéséről is tehetnek tanúbizonyiságot, amely lehetővé teszi, hogy tárgyilagosan szemlélje múltbeli tökéletlenségeit.

A pszichológiai tanulmányok területén mindenesetre vannak, akik pedagógiai, sőt terápiás értéket is tulajdonítanak a szórakozottságnak vagy a felejtésnek, abban azonosítva a legjobb állapotot ahhoz, hogy minden nap „újak” legyünk, függetlenül a múlt benyomásaitól. Ezek néha olyan zsarnoki módon uralkodnak az emberen, hogy megakadályozzák abban, hogy olyannak lássa a mindennapi élet eseményeit, amilyenek valójában.

Mark Radin, a Kaliforniai Egyetem professzora azt vallja, hogy a jelentős művészek és a kiváló tudósok különösen hajlamosak a szórakozottságra, éppen azért, mert különleges képességük van arra, hogy „eltereljék a figyelmüket”, arra, hogy gondolataikat egységes erőfelfejtással azokra a problémákra koncentrálják, amelyek érdeklik őket.

Ezt a feltételezést az egyik kollégája példájával támasztotta alá, aki élénk észjárásáról és a fizika területén végzett kutatásai mélységéről ismert. Ez utóbbi egy szombat reggel bosszúsan ébredt, mert meg volt róla győződve, hogy az előző szerdán elfelejtett eleget tenni egy hölgy

meghívásának, aki vacsorázni invitálta az otthonába. Azonnal a telefonhoz futott és felhívta a hölgyet, majd azt hadarta: „Elnézést kérek a szerda estéért, kérem, bocsásson meg, nem tudom, hogy mi történhetett. Kérem, adjon módot, hogy jóvá tegyem.”

A vonal másik vége először síri csendbe burkolózott, amelyet a hölgy fagyos hangja tört meg: „Nem tudom, miért kér elnézést. Ön szerdán itt volt nálam vacsorázni.”

Radin egy másik szórakoztató története a szórakozott értelmiségiekről a következő:

A Columbia University egyik filozófiaprofesszora barátoknál töltötte az estét, és a beszélgetés élénken folyt hajnali kettőig. Néhány rosszul leplezett ásítás után a házigazda hirtelen azt mondta vendégének: „Nem akarlak elküldeni benneteket, de holnap reggel kilenckor óráam van.”

„Szent ég!” – kiáltotta a filozófiaprofesszor elvörösödve. – „Azt hittem, hogy ti vagytok énnálam.”

Aki megfigyeli e szórakozottság értelmét, valami eredetit és tisztát talál, mintegy a ravaszság hiányát, egyfajta immunitást századunk e kártékony tulajdonságától, elszakadást attól, ami közönséges és mesterkélts mindennapi szokásainkban, amely elszakadás folyamatosan annak kockázatát hordozza, hogy kevésbé gyakorlatiassá válunk, és az események összecsapnak a fejünk fölött.

Ez nem a szórakozottság dicsérete kíván lenni, főleg azért nem, mivel ez nem olyan minőség vagy attitűd, ami tanulható vagy szándékosan megismételhető. A szórakozottság valójában akkor jelenik meg, ha nem akarjuk. Ha egy bizonyos pillanatban észrevesszük, hogy szórakozottak vagyunk, akkor már nem vagyunk azok többé. Nincs semmi spontánabb, mint a szórakozottság. Akár a felejtés. Talán lehetséges, hogy egy pillanatban eszünkbe jusson, hogy elfelejtünk valamit? Nagyon szép volna, ha bármelyik pillanatban szándékosan „kipucolhatnánk” a tudatunkat minden aggodalomtól vagy bántó gondolattól.

Utánozhatatlan művészetéről van szó, mert nem lehet mesterségesen művelni – tiszta és eredeti módon kell fakadnia, mint a költészetnek. Egyetlen módon lehet elősegíteni a jelenlétét, azzal a képességgel, hogy belső intenzitással fordulunk egy mű, egy téma vagy egy gondolat felé, ez az odaadás, amikor teljes, „*elvon*” minden más érdeklődéstől, elfeledteti azt, amit el akarunk felejteni, néha azt is, amit nem akarunk elfelejteni: ezt a nagy szórakozottak jól tudták.

Közülük az egyik, egy elismert tudós például így beszélt magáról: „Szörnyű a névmemóriám, és mikor emberek között vagyok, mindig a feleségem segítségére kell hagyatkozzak, hogy emlékezzek. Egy alkalommal nem voltunk együtt, és úgy esett, hogy találkoztam egy hölgygel, aki közeledett felém és akiről tudtam, hogy ismerem. Melegen kezét ráztam vele, amikor felbukkant egy fickó, akit elég jól ismerek. Még a hölgy kezével a kezemben integetni kezdtem az újonnan érkezőnek, üdvözlésképp. „Szervusz, Fred!” – kiáltottam. – „Hogy van a kedves feleséged?” „Tudnod kell... kellene” – felelte Fred. – „Épp a kezét szorongatod.” És elnéző mosollyal hagyta, hogy összeszedjem magam a csodálkozásból.”